

Слободан Л. Бјелица

АРХИВСКИ ИЗВОРИ ЗА ПОЛИТИЧКУ ИСТОРИЈУ СМЕДЕРЕВСКОГ КРАЈА У ДУНАВСКОЈ БАНОВИНИ

Апстракт: Град Смедерево, једна од српских средњовековних престоница, мењајући државне и административне оквире кроз историју, 1929. године нашао се у саставу Дунавске бановине. Дунавска бановина, као једна од девет југословенских бановина, основана је Законом о називу и подели Краљевине на управна подручја 3. октобра 1929. године. Обухватала је Банат, Бачку, Барању и источни Срем, те централне и североисточне крајеве „преткумановске Србије“. Смедерево је у Дунавској бановини било средиште Подунавског среза, а после Априлског рата, једно време, и бановински центар. Будући да се дванаест година Смедеревом управљало из Новог Сада, за сваког истраживача завичајне или урбане историје међуратног Смедерева незаобилазан је Архив Војводине у Новом Саду који похрањује добро очуван и прилично архивистички срећен фонд 126 – Краљевска банска управа Дунавске бановине. Овом приликом представимо неке документе из другог, управног одељења тог фонда, а који се односе на политичке прилике у Смедереву и околини.

Кључне речи: Велика Плана, Дунавска бановина, Смедерево, Смедеревска Паланка

Година 1929. младој југословенској држави донела је монархов лични режим, промену имена, идеологију интегралног југословенства, нормативну унификацију, али и нову административну поделу. Доношењем „Закона о називу и подели Краљевине на управна подручја“, 3. октобра 1929. године територија Југославије подељена је на девет бановина: Дравску, Савску, Врбаску, Приморску, Дринску, Зетску, Вардарску, Моравску и Дунавску. Границе бановина,

које су добиле називе углавном по рекама, пренебрегавале су раније административне, историјске и националне баријере.¹ Отуда су се у оквиру Дунавске бановине, којом се управљало из Новог Сада, поред војвођанског простора нашле и Шумадија и североисточна Србија, укључујући и две старе српске престонице – Крагујевац и Смедерево. Дунавска бановина била је по броју становника на другом (иза Савске), а по територијалном пространству на трећем месту (иза Вардарске и Савске бановине). Међу педесетак срезова које је обухватала Дунавска бановина налазила су се и три која су била предмет нашег интересовања: Јасенички срез, са седиште у Смедеревској Паланци, Орашки срез, са седиштем у Великом Орашју и Подунавски срез, са седиштем у Смедереву.²

Управо из Подунавског среза потичу први документи на које наилазимо у архиви Дунавске бановине, а који се тичу политичког живота у смедеревском крају. Из начелства Подунавског среза 2. децембра 1929. године Краљевској банској управи у Новом Саду поднет је извештај о стању у срезу, у коме се, између осталог, казује о политичким приликама и то следеће: „У политичком погледу народ је у овом срезу исправан и до сада се нису појавиле никакве струје и покрети у масама“.³ Истога дана начелник Подунавског среза поднео је Краљевској банској управи Дунавске бановине и следећи кратак извештај: „На територији повереног ми среза не излази ни један лист новине о чему се ради знања извештавате – у случају појаве ма каквог листа бићете у свему по наредби извештени“.⁴

Но, управо против начелника Подунавског среза стигла је бану Дунавске бановине марта 1930. године притужба грађана општине Лугавачке, испод које је уместо потписа написано: „несмемо потписати јер нам прети опасност“. Непотписани мештани Лугавчине у својој жалби моле бана „да изволи извидети како је могао начелник среза Подунавског сменити председника општине Лугавачке Димитрија Дабића који је гонио лопове а чува председника општине Врановске

1 Како наглашава академик Љубодраг Димић, таква подела „била је покушај да брисањем граница историјских области буду спречени даљи дезинтеграциони процеси у југословенској држави, заустављена инерција историје, дефинитивно разбијене и разобличене историјске и националне области које су постојањем потхрањивале сепаратизме, успостављене политички, економски и саобраћајно стабилне и јаке целине способне за живот“. Љ. Димић, Историја српске државности – Србија у Југославији, Нови Сад, 2001, 140.

2 Б. Шимуновић Бешлин, Просветна политика у Дунавској бановини (1929–1941), Нови Сад, 2007, 23–24.

3 АВ, фонд 126/2, 2996/29.

4 АВ, фонд 126/2, 2211/29.

који штити лопове и како је могао пустити из апсе Божидача Марковића званог Цвејиног из Вранова код кога је нађена украђена опаклија Филипа Срејића из Лугавчине коме је разбијена стаја и украђена опаклија и друге ствари. Кад будете ово извидели Ви ћете се уверити како трпе поштени грађани од начелника среза подунавског који пушта лопове из апсе да и даље краду. Тешко нама код оваквог начелника среза Подунавског“, завршили су своју молбу анонимни Лугавчани.

Краљевска банска управа наложила је окружном инспектору у Смедереву да испита овај случај, те је, јуна месеца 1930. године помоћни секретар окружног инспектора известио Управно одељење Дунавске бановине да „начелник среза подунавског по тужби Филипа Срејића из Лугавчине води истрагу против Марковић Божидача зв. Цвејина из Вранова за дело крађе извршене за време окупације Србије, да је предмет заведен у кривични контролник среза Подунавског на бр. 1392/930, и да исти није окончан као и то, да председник општине врановске Андрејић Ж. Петар са крађом опаклије и оптуженим нема никакве везе а ово у толико пре што је украђену опаклију код оптуженог (нечитко) приликом претреса нашла жандармеријска станица. Према свему овоме што је до сада проверено и утврђено, анонимна доставка не истинито представља стање ствари. У исто време част ми је извести да је начелнику среза подунавског актом бр. 1347. од данас издато наређење да истрагу поводом ове крађе у што краћем року оконча и да са одговорним лицем поступи по закону“.⁵

Окружни инспектор смедеревски саслушао је, марта 1930. године, Димитрија Дабића, бившег председника лугавачке општине, који је поднео жалбу Краљевској банској управи због наводне незаконите смене. Према Дабићевим речима, њега је начелник Подунавског среза „без икакве моје стварне кривице разрешио са дужности председника општине па ме чак и слободе лишио без икаквог решења. Слободе ме лишио 17-ог јануара а пустио 18-ог по подне“. У наставку је Дабић одбацио све оптужбе на свој рачун, а које је у свом писму окружном инспектору, априла 1930. године, опширно изнео срески начелник. Наиме, позивајући се на истрагу коју је водио против Дабића, начелник среза Подунавског тврди „да је Димитрије Дабић као председник Општине Лугавачке крио од власти свог задружног сина Божидача, кога није хтео привести власти, све дотле, док га није венчао са одведеном малолетном девојком и то не у цркви свог села, већ у цркви

5 АВ, фонд 126/2, 68399/30.

другог села и другог среза. Он, Димитрије Дабић, за време прикривања свога сина од власти, радио је преко својих пријатеља у Београду код г. Епископа за благослов и у Смедереву код Старатељског судије за одобрење, да би његов син Божидар могао узети за жену малолетну Радмилу. И све док није издејствовао ова одобрења упорно је крио од власти, како сина, тако и одведену девојку, те према томе његово тврђење, да није знао где му је син неистинито је“.

У продужетку је срески начелник изнео још неке оптужбе на Дабићев рачун: да је „ургирао на општинске часнике, да издаду уверење Божидару о његовом владању“, које је овом служило „за слободно кретање приликом бекства и прикривања од власти“. Потом: „небројено пута кажњаван је на основу чл. 158. зак. о општинама као посве лабав у вршењу своје председничке дужности. Општину је напустио; од дужности се удаљавао без знања и одобрења надзорне власти; лична и имовна безбедност у општини била му је несигурна; упуштао се у политизирање после шестог јануара“. У прилогу су достављени и предмети – пресуде против Дабића и извештаји са вођеног ислеђења поводом ових кривица, али и тужбе Живојина Јанковића из Лугавчине да га је Дабић незаконито лишио слободе, као и истрага која је вођена „због свађе и неслоге између њега и општинских часника“.

Маја месеца 1930. године окружни инспектор Дунавске бановине у Смедереву предложио је Краљевској банској управи солонско решење: да се одбаце оптужбе које је начелник среза Подунавског изнео против Дабића, али да се Дабић ипак смени са положаја „јер и ако је поштен и исправан грађанин, није способан да води послове општинске, јер је неактиван и слаб човек“. Истовремено је препоручено да се читава лугавачка општинска управа смени из разлога што „сељак не види државну политику, већ локалну; његов круг је његово село, и променом режима, он хоће да види и нове људе, јер му овако изгледа, да у опште никаквих промена нема, кад на челу управе седе исти људи као и за време партијског режима“. Окружни инспектор приложио је и списак лица за које је нашао да су најпогоднији да буду нови општински часници „јер је опште мишљење, да су часни поште-ни, савесни људи добри домаћини“. Епилог читавог овог случаја било је решење бана Дунавске бановине из јуна 1930. године о разрешењу старе општинске управе лугавачке у срезу Подунавском и постављању нове, на челу са Лазаром Савићем као председником општине.⁶

6 АВ, фонд 126/2, 71259/1930.

Проблема је било и у општини врановској. Како стоји у жалби коју је извесни Лазар Јовановић поднео Краљевској банској управи, фебруара 1930. године, „на дан 13. децембра 1929. год. у Суду Општине Врановске срезу Подунавском председник општине Петар Ж. Андрејић, из Вранова, донео је један бардак вруће ракије – алкохола и Димитрије Ж. Пантић, деловођа општине Врановске, такође исто донео је један бардак од 3 кгр. вруће ракије – алкохола у судници поменутој и вршили су пијанку сви општ. учасника. Па како је ту био Драгољуб Ракић благајник пом. општ. и кмет Станислав Ђорђевић оба из Вранова и пили ракију – алкохол, председник Петар Ж. Андрејић осуђен је пресудом смедерев. првостеп. суда са 30 – тридесет дана затвора па ни до дан данас није смењен већ стоји на положају још као председник, псује страшним изразима људима, оца, матер, сестру и у крајњем случају и децу и туче људе и невине гања и тиранише по његовој вољи; за ово имам и сведоке. Молим за спасење тј. да се предузме мера према овом ставу и председника смени са положаја, јер толико су тужбе над њим биле од грађана код бивше жупаније“.

Банска управа је и у овом случају замолила окружни инспекторат у Смедереву да изврши „извиђај“ и достави исцрпан извештај. Крајем марта месеца 1930. године у канцеларији Окружног инспектората у Смедереву саслушан је Лазар Јовановић, бивши општински писар, који је поновио своје оптужбе на Андрејићев рачун. Јуна 1930. године саслушана су и лица која је у својој жалби поменуо Јовановић. Очекивано, они који су били оптужени за пијанчење негирали су то, али је зато Божидар Тасић сведочио да му је Андрејић псовао децу и „матер бугарску“, док се други сведок присетио како га је својевремено председник општине „марширао из општ. канцеларије, и том ми је приликом опсовао оца и матер“. Дан након саслушања, које је било одржано у згради врановске општине, у канцеларији Окружног инспектората у Смедереву појавио се Божидар Тасић тврдећи да је приликом саслушања Андрејић „стално прислушкивао на вратима из собе у којој се телефон налази“, што је могло утицати на исказе сведока.

Поменути Тасић се, маја 1930. године, писмено обратио ни мање ни више него председнику Министарског савета и министру унутрашњих послова са молбом „за заштиту обести председника општине Врановске који надамном врши такав терор да се не може подносити“. Конкретно је навео како Андрејић „честим зивкањем у судници не да ми мира, дангубећи ме и кинући, измислио је и тобожње нападање моје умно ограничене сестре на његовог брата и слугу“. Циљ таквог

притиска, тврдио је Тасић, био је да он повуче тужбу коју је поднео начелнику среза Подунавског против Андрејића, а због увреда и псовки које му је овај упутио. Уједно је Тасић навео и десетак имена грађана које је Андрејић наводно вређао, псовао и тукао, те објаснио да се председнику владе обраћа незадовољан што ниже власти нису смениле Андрејића са места председника општине. „Молим за помоћ и заштиту, иначе не знам шта може бити самном и осталима од овог нечувеног предс. (нечитко) који нас дави ни криве ни дужне“, завршио је своју молбу „понизан“ Божидар Тасић из Вранова, срез Подунавски, бановина Дунавска.

Због ове представке Тасић је месец дана касније поново саслушан од стране чиновника Окружног инспектората заједно са свим лицима које је поменуо као прогоњене од стране Андрејића. Узимајући у обзир те исказе као истините, као и извештај начелника Подунавског среза да се против Андрејића води кривична истрага, те да је годину дана раније био кажњаван са месец дана затвора, у окружном инспекторату је закључено да се Андрејић у својој општини „направио кабадахија и да је као такав омрзнут од масе грађана своје општине“ и да је самог себе „дисквалификовао за положај на коме се сада налази“. Стога је препоручено да се Петар Ж. Андрејић смени и на његово место „постави друго лице, које ће у свему одговарати жељи данашњег режима“. Коначно, августа 1930. године, Андрејић је одлуком бана Дунавске бановине разрешен дужности, а за председника општине врановске именован је земљорадник Милорад Јањић.

Лични сукоби унутар општинских управа нису заобишли ни општину Друговац у срезу Подунавском. Наиме, неколико грађана општине друговачке жалило се, фебруара 1930. године, бану Дунавске бановине на председника општине Обрада Милосављевића, захтевајући његову смену. Окружни инспектор у Смедереву подржао је захтев за смену Милосављевића и читаве општинске управе како би се успоставио „ред и мир у овој општини, јер су односи између претсед. кметова и одборника поремећени, те би непрестано било тужакања“. И у овом случају председник је био оптужен за различите злоупотребе – за нерад, проневеру општинског новца, богаћење током окупације, зеленашење итд. Априла 1930. године Обрад Милосављевић је поднео оставку, али је задржао право да управља Друговцем до избора новог председника општине. У јуну је начелник среза Подунавског предложио нове „часнике суда и одбора општине Друговачке“ на челу са Светозаром Ивковићем, што је, у јулу, одобрила и банска управа.

Међутим, из даље преписке која је вођена на релацији Друговац – Смедерево – Нови Сад – Београд сазнајемо да стара општинска управа није била разрешена дужности све до дубоко у јесен 1930. године. Чини се да је разлог лежао у сазнању смедеревског општинског инспектора да кандидат за новог председника општине Ивковић „није популаран код грађана и у опште није подесан за претседника“. Ипак, децембра 1930. године начелник Управног одељења Дунавске бановине известио је Министарство унутрашњих послова у Београду да је, решењем бана, Обрад Милосављевић коначно разрешен дужности, а на његово место постављен „Ивковић Л. Светозар, учитељ у пензији из Друговца, који је тамо стално настањен и има своје имање, а иначе је врло исправан и угледан у овоме месту“.

Међутим, из неког разлога, ова одлука није била спроведена у дело, што је изазвало нову серију писама који су незадовољни Друговчани упућивали председнику владе, бану Дунавске бановине и окружном инспектору смедеревском. Овог пута критике за нерешено стање у друговачкој општини усмераване су и на рачун начелника среза Подунавског, а Обрад Милосављевић је оптужен, поред осталог, да намерава да на место председника општине прогура свог сина Бранка, несвршеног студента медицине. Како је након „извиђаја“ утврдио окружни инспектор смедеревски, срески начелник је направио грешку када је сазвао скуп мештана Друговца, а у намери да сазна какво је расположење у општини. Наиме, користећи чињеницу да су му многи Друговчани дужници, Обрад Милосављевић је обезбедио да се већина окупљених на скупу изјасни у корист његовог сина као будућег председника општине. Ипак, након што је срески начелник „и сам увидео, да није добио право расположење народа“, одбацио је кандидатуру Бранка Милосављевића, али и Светозара Ивковића, да би коначно, фебруара 1931. године, за председника општине Друговац био именован земљорадник Иван Петровић.

Оно што Друговац издваја из низа општина смедеревског краја у којима су се, у годинама диктатуре, водиле жестоке борбе за челно место, јесте чињеница да се овде радило, у неку руку, о породичном сукобу. Наиме, опозицију Обраду Милосављевићу водио је његов брат од стрица Петар Милосављевић. Скандалозно је какве су пикантерије из приватног живота богате и угледне породице Милосављевић у својим жалбама надлежним органима износили завађени рођаци те ћемо их оставити да почивају у архивским списима. Представићемо само делове писма Бранка Милосављевића упућеног начелнику управног

одељења Дунавске бановине у коме одбацује кандидатуру за председника друговачке општине. У том писму, између осталог, он одговара на оптужбе да се „моја кућа сматра као антидинастична, да моја кућа живи у традицијама пок. Живе Милосављевића бив. напредњачког посланика за време Милана и Александра Обреновића, да смо ми непомирљиви непријатељи данашње Династије, Народне Радикалне Странке и данашњег режима“.

Бранко Милосављевић је, у своју одбрану, наводио чињеницу да је био лекар Краљеве гарде под командом генерала Петра Живковића, када је упознао и тадашњег регента Александра, чија је слика великог формата, упоредо са сликом последњег руског цара, висила на зиду Бранковог дома. Насупрот томе, оптуживао је Бранко свог рођака и супарника, „слике бив. Династије Обреновић вију се и даље у кући г. Петра Милосављевића, јер је он баш на деоби и рекао и молио, да му се те слике доделе, јер су то пријатељи његовог оца пок. Живе, па он воли, да их као успомене и даље задржи“. У наставку се Бранко Милосављевић похвалио да „у моме селу и у мојој најближој околини на мојим плећима и плећима мојих пријатеља лежи ова наша данашња монархија и Династија Карађорђевића и данашњи режим, и ја ћу и даље, увек, подржавати само онај режим, који иде у прилог и добро ове данашње Династије...“. Обрадов син се вајкао и како, „стицајем прилика, моја кућа после рата ушла је у састав Демократске странке, и у тој сам странци видео све старе и огорчене противнике мога Дома“, у коме, наводно, никада није гајена мржња према радикалима, него је у њему радо виђен гост био Стојан Протић. Бранко Милосављевић се позивао и на своје везе са Божидаром Максимовићем, Бошком Јефтићем, Вељом Поповићем и другим радикалским првацима, свечано најављујући „да ћу се у свима данашњим и будућим политичким комбинацијама само тамо определити, где се буде определила Радикална странка“.

У хвалоспевима шестојануарском режиму и његовим протагонистима није заостајао ни Петар Милосављевић, који се у писму генералу Петру Живковићу, писаном наравно поводом случаја полагаја Обрада Милосављевића председнику владе и министру унутрашњих дела, обраћа следећим речима: „Дивећи се вашој Истрајности на раду уложеном на сређивању прилика у нашој дивној отаџбини на добробит свега народа чије се последице Вашег позитивног рада у великом осећају, не можемо пропустити прилику а да Вам за све то овако и овим путем не захвалимо, са искреном жељом да на

започетом делу истрајете до сретног свршетка. Појмимо Ваш тежак и мучан положај јер је ваљало много што шта довести у ред и упутити једним новим путем наш Државни Брод, што ни мало није лака ствар за прилике у којима се наша земља налазила у часу кад сте Ви узели Крму Државног Брода. Нека Вам Господ Бог да добро здравље и дути век“.⁷

Имајући у виду овакво „прилагођавање“ личном режиму краља Александра политички искусних и угледних грађана, требало би веровати извештају начелника Подунавског среза Краљевској банској управи из новембра 1930. године у коме стоји: „у политичком погледу народ је у повереном ми срезу на висини своје грађанске дужности и до данас се нису појавиле никакве струје у широким масама. Широке народне масе са стањем од 6. јануара на овоме задовољан је, јер осећа да се према њему објективније по закону поступа; те онај мали део, који је од политике на рачун народне кесе живео, прижељкује стање пре 6. јануара, али је оно мање и незнатан. Држање истакнутијих политичара исправно је и лојално без предузимања ма какве акције а акти од 6. јануара и 3. октобра у најширим слојевима примљени су са задовољством“. Проблема није било ни у Јасеничком срезу, одакле је новембра 1930. године реферисано Краљевској банској управи да „народ у срезу мирно ради своје послове и показује се задовољан данашњим стањем у земљи“. Извесну живост изазвала је посета групе министара Смедереву 19. октобра (Узуновића, Шврљуге, Максимовића, Радивојевића и Куманудија), а састанку грађана са њима присуствовало је и двадесетак житеља Јасеничког среза. Напоменуто је да „врло много њих жале, што нису присуствовали овом састанку, јер су за њега сазнали тек пошто је одржан“. Како је још наведено, „кретања бив. политичара нису запажена сем г. Тимотијевића Косте, министра у пензији, али је он долазио адвокатским послом, и састајао се са својим бив. партијским пријатељима из Паланке, и водио обичне разговоре, које није вредно саопштавати“.

Јануара 1931. године из Смедерева је послат опширнији извештај о политичким приликама у срезу у минула два месеца, у коме стоји: „Народ у широким својим масама у срезу подунавском промену партијског политичког живота из досадашње парламентарне уставне владавине актом од 6. јануара 1929. год., и примио је са великом симпатијом и истинским задовољством као олакшање дотадашњем партизанске мере, која је готово била парализовала државни живот

7 АВ, фонд 126/2, 5417/931.

и социјални напредак, очекујући од те врло крупне промене остварење свих партискополитичких утицаја готово увек личне природе са објективног рада државне администрације, престанак извесних разлога за племенску нетрпељивост и кложење, умирење државне целине и њене нације, изједначење законодавства, олакшање терета народу побољшање администрације, њеним упропашћавањем и редуцијом свега непотребног, задржавајући администрацију најбоље и највредније снаге, а потом да Краљевска Влада посети сву своју бригу и старање привредном побољшању свих делова државне целине, јер та питања привредног карактера (економско финансијске природе), широке масе највише интересују. Широки слојеви народа одахнули су после 6. јануара јер су осећали и уверили су се да стање пре 6. јануара није ваљало. Само духовно и материјално уједињење било је у последњим догађајима пред 6. јануар даље но на дан 1. децембра 1918. год., када је то уједињење било са заносом и полетом, какав само наша нација може да да проглашено и било је наново доведено у питању и народ је још једино упирао своје очи у свог Краља тај највиши и непристрасни ауторитет, а да се неговори о сталним животним проблемима државног и народног живота и његовог привредног напретка. Било их је који су изражавали бојазан да ли ће добро намерни подухват Њ. В. Краља успети услед неразумевања створене ситуације и индолентности или недовољне способности државног апарата за извођење намера и акција обележених у Краљевом манифесту од 6. јануара. Током рада после 6. јануара показало се да су те бојазне отпале и сведене и спорадичне случајеве, који су може бити неминовни у већој државној администрацији и њеном апарату, који је спроводи. Био је врло мали број оних бивших политичких људи и оних који су за њима ишли, а готово су сви од политике живели, који су промену стања од 6. јануара дочекали изненађени, погођени и који прижељкују систем деобе власти путем парламента. Но и ти, мада мало бројни, не желе оно рђаво и негативно стање на свим пољима делатности како је било пре 6. јануара. Као што се из горњег види и осећа, жеља за враћање партијском и парламентарном животу не постоји у широким масама, а о тим широким слојевима свих друштвених редова треба водити рачуна, а не о незнатном броју бив. политичких људи, којима је 6. јануар пресекао извор живота од политизирања на њихов начин схваћеног и искоришћаваног“.

Занимљиво је да је потпуно истовестан текст стајао и у извештају о политичким приликама у срезу Подунавском за месеце март и април 1931. године. Из Смедеревске Паланке је маја 1931. године

у Нови Сад јављено да у минула два месеца „није било важнијих политичких догађаја, сем земљораднички збор у Вел. Плани“, док „кретање бив. полит. првака у овом срезу није запажено“. Напоменуто је како је „вест о смени свих општ. часника бираних 1926. год. односно оних, који су без смене 4 године на управи, продрла је у народ и пре него смо ми о томе обавештени, односно пре него је распис о томе стигао и најлепше примљена од свих, па делом и оних, који тим наређењем имају бити смењени“. Узгред буди речено, у извештајима о политичким приликама не помиње се делатност комуниста, али се она детаљно описује у извештајима о јавној безбедности, као нпр. у оном из среза Јасеничког из септембра 1930. године – о растурању летака комунистичке садржине у Смедеревској Паланци у ноћи 30/31. јула. „Растурачи летака и цео комунистички покрет откривен је и у вези са тим ухапшено је 23 лица“, стоји у овом извештају, у коме су наведена и имена окривљених за доношење летака из Београда.

Свакако, и локална штампа је била под будним оком средских начелника. Како је из среза Подунавског извештена Краљевска банска управа јула 1931. године, у то време су у Смедереву излазила два недељна листа: *Југословенско село* и *Глас Подунавља*. Као сувласници *Југословенског села* наведени су трговац из Михајловца Милоје Сретеновић и Јован Обрадовић, земљорадник из Велике Плане, што је био и уредник листа Миодраг Стоиљковић – Бич. За сву тројицу наведено је да су припадали бившој земљорадничкој партији, али да се сматрају „као исправни грађани и лојални према садашњем режиму“. Политичко искуство имали су и издавачи *Гласа Подунавља*. Власник и одговорни уредник био је Бранислав Маринковић, бивши социјалиста, а главни сарадник му је био смедеревски адвокат Бора Штрбић, некада члан Демократске странке.⁸

Доношење Септембарског устава и укидање краљевог личног режима изазвало је оживљавање политичког живота, што се види и из депеша које су из Подунавског и Јасеничког среза стизале у Нови Сад, на руке одговорним бановинским чиновницима. Тако је, половином новембра 1931. године, начелник среза Подунавског предлагао смену Ђуре Наумовића, кмета смедеревске општине. Поред, у оваквим случајевима већ уобичајених, критика да је „неспретан, лабав и немаран у вршењу своје дужности“, Наумовићу је на душу стављено и да је на дан тек одржаних парламентарних избора, 8. новембра, „одвраћао од гласања многе гласаче, чиме је допринео, да је у Смедереву

8 АВ, фонд 126/2, 7228/32.

гласао знатно мањи број гласача него што је то требало и могло да буде“. Предвиђено је да Наумовића замени Илија Тошић, смедеревски кафеџија, а предложена је и смена још четворице општинских часника. Занимљиво је да се приликом ових промена водило рачуна о политичкој симетрији, па је на крају свог предлога срески начелник напоменуо „да су предложена лица припадала истој бив. политичкој партији којој су припадала досадања; т. ј. од предложених за смену, припадала су тројица демократској, а двојица радикалној партији. Тако су сада од новопредложених, тројица припадници бив. демократске партије, а двојица припадници бив. радикалне партије“. Окружни инспектор смедеревски је подржао овај предлог среског начелника, али је, јануара 1932. године, из Банске управе стигао захтев да се он употпуни подацима „како код оних који се предлажу за смену тако и код оних који се предлажу за постављење: којој су бившој странци припадали“. Након што су достављени тражени подаци, министар унутрашњих послова одобрио је, марта 1932. године, промене у општинској управи Смедерева, што је у априлу месецу и спроведено у дело.⁹

Осим „бивших“ странака, које су све биле обновиле рад, у смедеревском крају су се појављивале и нове политичке снаге, што је занимало ревносну бановинску администрацију. Тако је из Смедерева у Нови Сад, октобра 1933. године, извештено да је Драгиша Томањић поднео молбу за одобрење скупштине за оснивање месног одбора Радикално социјалне странке у Смедереву,¹⁰ а фебруара 1934. године Акциони одбор Социјал-демократске странке најавио је одржавање оснивачког збора, који је међутим отказан, због болести Живка Топаловића.¹¹ Нешто раније, Краљевска банска управа је обавештена да ће се 21. јануара у смедеревском општинском дому одржати окружни збор „са циљем да умоли Краљевску Владу да својим ефикасним мерама учини да се национална привреда подигне као и изврши растерећење дугова народних – земљорад. – занатлија и трговаца“. Посебно је наглашено како најављени збор, на који су позвани и сенатори и народни посланици, неће имати „политички карактер већ чисто економско-национални“.¹²

Након убиства краља у Марсељу и преузимања власти од стране намесништва дошло је до даље либерализације политичког система.

9 АВ, фонд 126/2, 10796/932.

10 АВ, фонд 126/2, 69863/1933.

11 АВ, фонд 126/2, 10960/1934.

12 АВ, фонд 126/2, 4029/1934.

Ипак, да су државни чиновници били у обавези да подржавају власт, сведочи и случај извесног Марка Тодоровића, који се, јула 1935. године, жалио министру унутрашњих дела, Антону Корошцу, што је смењен са дужности благајника општине Смедеревска Паланка. У својој молби Тодоровић се позвао на указ од 29. јуна 1935. године, према коме „предају се заборау све кривице политичке природе учињене поводом избора народних посланика, за народну скупштину“. Које су то биле „кривице“ паланачког благајника сазнајемо из депеше среског начелника јасеничког, Драг. Маринковића, из априла месеца, у којој налаже надлежним у општини Смедеревска Паланка да „благајника те општине г. Тодоровић Марка, одмах удаљи од дужности и одлуку о томе достави овом начелству“. Разлог су били искази сведока који су Тодоровића теретили да је након конференције у хотелу „Централ“, на којој је биран посланички кандидат на опозиционој листи, „присутним сељацима у локалу хотела Централ казао ове речи: „шта је дала влада Бошка Јефтића, ми ћемо са чика Љубом и са Мачеком да подавимо пацове“, те да је једном другом приликом претио „да ће бити побележени сви они, који буду гласали и радили за листу Богољуба Јефтића, јер ће им ускоро доћи црни петак и да ће претседник општине паланачке Раде Ристић одржати свој углед, јер он неће да гласа за садању владу“. Према тумачењу среског начелника, Тодоровић је „критикујући рад Краљевске Владе и давајући политичке изјаве о своме претпостављеном претседнику општине тешко огрешио о чл. 13. став 2 статута о општинским службеницима“. После свега, Тодоровић је поднео тужбу против своје смене Управном суду у Београду, а није нам познато како је она решена.¹³

О политичкој нестабилности оног времена сведоче и честе промене у врху смедеревске власти током друге половине тридесетих година. Августа 1935. године разрешен је дужности председник смедеревске општине Света Ристић, трговац, а на његово место постављен опет трговац, Живота Тодоровић. Промењени су били и сви градски већници.¹⁴ Већ марта 1936. године смењена је читава општинска управа у Смедереву и постављена нова, на челу са др Живадином Стефановићем. Занимљиво да је овој промени присуствовао и бивши председник Живота Тодоровић, који је честитао свом наследнику и новоизабраним већницима, замеравујући једино „што се поред старих Смедереваца – оцаковића – бира ново лице

13 АВ, фонд 126/2, 50309/1935.

14 АВ, фонд 126/2, 2238/935.

и то на супрот њему који је на последњим петомајским изборима за народне посланике, имао већину“, на шта је нови председник општине одговорио да „он и његово веће није дошло као нека клика него као грађани који воле и желе добро свом граду“.¹⁵ Да се ни Стефановић није дуго задржао на челу Смедерева указује податак да је јуна 1939. године разрешен председник општине Драгутин Марковић, а са њиме и сви градски већници, да би на њихово место били постављени нови, на челу са Миланом Рајаковићем, индустријалцем и директором стругаре.¹⁶

Поменути градоначелник Живадин Стефановић Сомборац сазвао је новембра 1936. године конференцију Југословенске радикалне заједнице у Смедереву на којој је дошло до нереда, које су изазвали припадници Југословенског народног покрета „Збор“. Наиме, како су надлежни органи утврдили, „за време конференције пред поменути локал дошла је група присталица Ј. Н. П. „Збор“ са заставом, у циљу да омета рад конференције, у чему је била спречена од органа власти. Покушала је да уђе унутра, а када није могла надала је вику и ларму поред прозора поменутог локала, лупајући у канте и бакраче. На више опомена службених органа власти пом. група није се хтела разићи и уклонити са збора, провоцирајући присутне, који су дошли да слушају говорнике. У једном моменту нагрнула је на жандарме који су одржавали ред и покушала да им отме пушке. За време тог напада жандарма Драшкић Бошка изгредници су ударили по глави копљем од заставе, а градске стражаре Васић Трифуна и Милојковић Богољуба оборили су на земљу и тукли“. Одлуком среског начелства подунавског, коловође нереда: Милосав Марковић, пиљар, Радосав Миловановић „Сингер“, Велимир Митровић, бивши пекар, Душан Петровић „Соларац“, Василије Петровић, чиновник водне задруге, Живојин Живковић „Гара“, Марко Девић, радник, Костадин Арсић, радник и Миодраг Радосављевић, берберин, кажњени су са по десет дана затвора и са по 500 динара глобе, док су остали изгредници, међу њима и Петар Грујић, председник општине из Шалинца, кажњени са по пет дана затвора и са по 200 динара глобе.¹⁷

О делатности „збораша“ у смедеревском крају, њиховом највећем упоришту, сведочи и одлука Краљевске банске управе из јануара 1939.

15 АВ, фонд 126/2, 22127/1936.

16 АВ, фонд 126/2, пов. 711/939.

17 АВ, фонд 126/2, 79780/1936.

године, да новчаном казном казни Живана Илића, начелника среза Јасеничког, из разлога што „није издао превентивне мере за растурање збора Димитрија Љотића у Смед. Паланци нити благовремено поднео реферате против истога и говорника Брковића ср. начелству у Смедереву односно Бос. Градишци“. У образложењу стоји да је последњег дана децембра 1938. године Љотић одржао непријављен и неодобрен збор. Начелнику среза је замерено да у погледу подношења пријаве против Љотића „није поступио ни брзо ни одлучно“. Кажњени Илић се правдао да је о доласку Љотића није ништа знао, те да је одмах по сазнању о томе наредио растурање збора, које међутим није било могуће учинити „јер се скупила велика маса народа“. Ипак, Банска управа је располагала информацијом да је срески начелник „пре доласка Љотићева разговарао са Костом Мајсторовићем – кандидатом на листи Љотића – око пола 10 часова а који му је рекао да Љотић долази у 11 часова и да треба да га сачека. Према томе је срески начелник Илић имао један сат и три четврта времена да предузме превентивне мере и да спречи одржавање збора, што исти није учинио, него је напросто поверовао Мајсторовићу, који му је казао да се збор неће одржати“.¹⁸

На самом крају, споменимо и то да је увођење бановинског система створило извесну конфузију у погледу надлежности појединих установа у смедеревском крају. Тако су се, на пример, октобра 1929. године Министарству унутрашњих дела обратили председници општина Милошевац, Сараорци и Трновче, срез Орашки. Како су поменути председници у својим (истоветним) молбама наглашавали, из дневне штампе су сазнали да Орашки срез „потпада“ под Окружни инспекторат у Крагујевцу, те су затражили да „срез орашки дође у надлежност окружног инспектора у Смедереву“. Све то, како у молби стоји, „ради самог народа – који има да обавља послове код окружног инспектора, да неби дангубио и излагао се сувишним трошковима око одласка и доласка, као и из разлога економских и финансиске природе и ради саме комуникационе везе – услед удаљености места – лакше и брже овд. грађани свршавали би послове“. Како је било уобичајено, министарство унутрашњих дела проследило је молбу Краљевској банској управи у Новом Саду, која је мишљење затражила од окружног инспектора у Крагујевцу, а овај од начелника среза Орашког. Годину дана од подношења захтева, срески начелник у Великом Орашју је констатовао да се подносиоци молбе „као

18 АВ, фонд 126/2, 4286/939.

и грађанство, не интересује више овим питањем, пошто су увидели да немају велике пословне везе са Окружним инспекторатом, т. ј., све им је једно где ће припасти, Крагујевцу или Смедереву“. Начелник Орашког среза је у наставку препоручио да се то питање сматра „као ликвидирано“, са чим се сложио и крагујевачки окружни инспектор.¹⁹

Децембра 1931. године Краљевској банској управи је прослеђена молба коју је поднео Ненад Јоцић, кмет засеока Луњеваца, заједно са групом мештана. Они су тражили да се њихово место издвоји из општине селевачке, срез Јасенички и припоји општини коларској, срез Подунавски. Луњевчани су свој захтев аргументовали чињеницом да им је „Смедерево ближе и приступачније од Паланке“. Молбу је разматрао и начелник среза Јасеничког, коме је она првобитно и упућена, као и окружни инспектор из Крагујевца, у чијој надлежности се налазио Луњевац. Обојица су препоручили да се „молби изађе у сусрет“, будући да Луњевац није испуњавао услове прописане Законом о општинама Краљевине Југославије да постане засебна општина – што је била првобитна амбиција подносиоца молбе. Након разматрања овог предмета, из управе Дунавске бановине предложено је Министарству унутрашњих послова да се засеок Луњевац издвоји из општине селевачке и припоји општини суводолској у срезу Подунавском.²⁰ Није нам познато је ли ова промена граница срезова остварена до почетка Другог светског рата.

Белешка о аутору

др Слободан Л. Бјелица
Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет,
Одсек за историју, ванредни професор
Контакт: sbjelica@eunet.rs

19 АВ, фонд 126/2, 2189/931.

20 АВ, фонд 126/2, 1999/931.

ЛИТЕРАТУРА

Бјелица, Слободан, *Политички развој Новог Сада између два светска рата*, Филозофски факултет, Нови Сад, 2008.

Вајагић, Предраг, *Историјска анализа оснивања и функционисања Дунавске бановине у Краљевини Југославији* (докторска дисертација), Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, 2013.

Димић, Љубодраг, *Историја српске државности – Србија у Југославији*, Платонеум, Нови Сад, 2001.

Шимуновић Бешлин, Биљана, *Просветна политика у Дунавској бановини (1929–1941)*, Филозофски факултет, Нови Сад, 2007.

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Архив Војводине, Нови Сад, фонд 126/2, Краљевске банске управе Дунавске бановине – друго одељење (управно), 1929–1941.

СКРАЋЕНИЦЕ

АВ – Архив Војводине, Нови Сад

Summary

Slobodan L. Bjelica

ARCHIVE SOURCES FOR THE POLITICAL HISTORY OF SMEDEREVO'S AREA IN DANUBIAN BANOVINIA

In 1929, Smederevo and its surroundings, in complex of the major reforms that were implemented in the Yugoslav kingdom after the introduction of the Sixth January dictatorship, were found in the frame of one of the nine newly established banovinas - the Danubian, whose headquarters were in Novi Sad. The documentation of the Royal Banovina's Administration of the Danubian Banovina, which is preserved today in the Vojvodina Archives in Novi Sad, is rich in material that relates to the political occasions in the Smederevo region between 1929 and 1941. They mostly originate from the offices of the regions of the Oraškog, Danubian and Jaseničkog area and concern to various problems: the activities of political parties, the activities of their prominent leaders, the conflict inside certain municipal administrations - which were sometimes personal and sometimes of a principle nature, disputes over the administrative district or municipal borders, strict control of local press, etc. On this occasion, presented documents testifying not only about the details of the interwar past of the Smederevo region, but also point to certain general characteristics of the political life of the Kingdom of Yugoslavia: a pronounced political instability, insufficient building of institutions, disrespect of democratic principles, omnipresence of central authorities, underdevelopment of local self-government, immoderately expressed local patriotism, the corruption of the ruling classes, and the gradual strengthening of extreme movements ahead of the Second World War.